

РЕЦЕНЗІЯ

**на дисертаційну роботу Салія Михайла Васильовича
«Сучасні трансформаційні процеси Тернопільської обласної
системи розселення та їх вплив на просторовий розвиток»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за
спеціальністю 106 - Географія, галузь знань 10 - Природничі науки.**

1. Актуальність обраної теми дисертаційного дослідження та її зв'язок з державними і галузевими науковими програмами, планами, темами.

Розселення – складне й багатогранне явище. У науковій літературі термін «розселення» використовують у двох значеннях: по-перше, як процес поширення, переміщення населення, заняття ним будь-яких нових територій; по-друге, як результат цього процесу у вигляді утвореної та існуючої на даний час територіальної сукупності населених місць, що завжди перебуває у стані подальших змін. Розселення є суспільно-просторовим процесом, що розвивається як невід'ємна частина продуктивних сил країни чи регіону у тісному взаємозв'язку з її складовими – матеріальним виробництвом, соціальною сферою та природним середовищем. Населені пункти – одна із найважливіших територіальних основ усіх аспектів життєдіяльності населення, пов'язаних із забезпеченням своїх мешканців житлом, соціальними послугами, комфортністю умов проживання та робочими місцями. Поселення (населені пункти), залежно від функцій, виконують неоднакову роль у розселенському процесі. Внаслідок цього мережа поселень перетворюється на систему розселення.

Перебудова соціально-економічного розвитку у нових умовах передбачає реконструкцію і вдосконалення територіальної організації суспільства. При розробці нової соціально-економічної політики важливе місце займає проблема визначення ефективних шляхів перспективного розселення, його регулювання і прогнозування, враховуючи специфіку

регіонів країни. Через складні політичні, економічні, соціальні та демографічні тенденції сучасна система розселення населення як усієї України, так і окремих її регіонів зазнає відчутної трансформації. В особливо складному становищі опинилися сільська місцевість і малі міські поселення. Одним із механізмів зміни геопросторової організації суспільства стало впровадження нового адміністративно-територіального устрою України, який став важливим чинником трансформації систем розселення й активізації соціально-економічного розвитку територій. Детальний суспільно-географічний аналіз трансформаційних процесів у функціонуванні сучасних територіальних систем розселення дасть можливість визначити їх вплив на просторовий розвиток окремих регіонів. Це і зумовлює актуальність даного дисертаційного дослідження.

Дисертаційне дослідження виконане на кафедрі географії України та регіоналістики Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича і пов'язане з науково-дослідними темами «Географічна характеристика людського розвитку Західного регіону України» (№ державної реєстрації 0116U004086) та «Просторове планування і трансформаційні процеси регіонального розвитку Карпато-Подільських областей України» (№ державної реєстрації 0121U100332). Воно відповідає «Стратегії розвитку Тернопільської області на 2021 – 2027 роки».

2. Ступінь обґрунтованості та наукова новизна положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Побудова дисертації відзначається досить чіткою логікою, що визначається метою і завданнями дослідження. Автором опрацьовано і використано 221 літературних джерел, присвячених проблематиці дисертації, що засвідчує високу обізнаність дисертанта з результатами наукових досліджень. Інформаційною основою дисертації є літературні джерела, паспорти територіальних громад, матеріали Головного управління статистики в Тернопільській області, географічні карти і атласи, проекти Сталого

розвитку області, районів та громад, геопросторові та картографічні дані веб-сервісів OpenStreet Map (OSM) та Google Maps, вільна кросплатформна геоінформаційна система, що складається з настільної та серверної частини QGIS у поєднанні з версією ArcGIS.

Необхідно відзначити високий рівень обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, що містяться в дисертації. Вони одержані на основі детального аналізу і систематизації вказаних літературних, картографічних та статистичних джерел.

Позитивне враження від роботи посилює велика кількість ілюстративного, зокрема картографічного матеріалу. Автором побудовано серію тематичних карт, які відображають територіальні особливості трансформаційних процесів в системах розселення обласного, районних і локальних рівнів в межах Тернопільської області.

Наукова новизна дисертаційного дослідження:

- запропоновано новий підхід до класифікації та виділення систем розселення внаслідок зміни адміністративно-територіального устрою (підрозділ 1.2, таблиця 1.2);
- визначено зміни і територіальну організацію поселенської мережі Тернопільської обласної системи розселення (підрозділ 3.1), Тернопільської (підрозділ 3.2), Чортківської (підрозділ 3.3) і Кременецької (підрозділ 3.4) районних систем розселення;
- проведено типізацію всіх поселень Тернопільської області за генетичними типами та часом заснування (с. 72 - 80), топографічними та планувальними типами (с. 81 - 84), сучасним функціональним значенням поселень, які виконують адміністративні функції (с. 111 - 113);
- виявлено диспропорції у людинності населення територіальних громад Тернопільської області (с. 89 - 96) і транспортній доступності між поселеннями (підрозділ 4.1);

- визначено вплив розселення населення на просторовий розвиток соціальної сфери (підрозділ 4.2), туристичної діяльності (підрозділ 4.3) та фінансову спроможність громад (підрозділ 4.4);

- розроблено низку картосхем, що розкривають територіальну структуру Тернопільської обласної та районних систем розселення.

У дисертаційній роботі вдосконалено науково-поняттєвий апарат «географії населення» (підрозділ 1.1) і методику суспільно-географічного дослідження формування і сучасного стану систем розселення різних ієрархічних рівнів (підрозділ 1.3); подальшого розвитку набуло вивчення різних груп чинників на процес формування систем розселення (розділ 2) і суспільно-географічне дослідження впливів трансформаційних процесів системи розселення на просторовий соціально-економічний розвиток Тернопільської області (розділ 4).

3. Достовірність, теоретичне та практичне значення результатів дослідження.

Сформульовані у дисертаційній роботі Михайла Салія теоретико-методологічні положення, висновки і рекомендації мають високий ступінь достовірності, що вимагається від таких робіт. Всі поставлені завдання виконані.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження полягають в тому, що вони можуть бути використані для подальшого пізнання впливів трансформаційних процесів у системах розселення різних ієрархічних рівнів на соціально-економічний розвиток інших регіонів.

Теоретичні та практичні рекомендації використані при розробці Програми економічного і соціального розвитку Тернопільської міської громади на 2025 – 2027 роки та Стратегічного плану розвитку цієї ж громади до 2029 року. Матеріали дослідження включені до наукових звітів кафедри географії України та регіоналістики Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Результати дисертаційної роботи

впроваджено у навчальний процес географічних факультетів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича та Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

4. Зміст та завершеність дослідження.

Дисертація написана сучасною професійною українською мовою. Вона складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних літературних джерел і додатків. Перший розділ присвячений розкриттю теоретико-методологічних основ суспільно-географічного дослідження регіональних систем розселення. У другому розділі роботи проаналізовано чинники формування Тернопільської обласної системи розселення. Третій розділ розкриває сучасні трансформаційні процеси Тернопільської обласної системи розселення. Суспільно-географічні аспекти просторового розвитку Тернопільської обласної системи розселення в контексті змін АТУ висвітлені у четвертому розділі дисертації.

Загальні висновки повністю відображають мету і поставлені завдання роботи.

Текст дисертації вдало доповнюють таблиці, рисунки та додатки.

Це завершена наукова праця, в якій висунуті автором для захисту теоретичні результати і наукові положення, а також практичні рекомендації, характеризуються єдністю змісту.

Оформлення роботи відповідає вимогам до дисертації.

5. Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій в опублікованих працях.

Основні результати дисертації опубліковані в 10 наукових публікаціях, серед яких 5 статей у наукових фахових виданнях України категорії «Б» (з них 4 є одноосібними і 1 у співавторстві) та 5 тез доповідей.

6. Апробація основних результатів дослідження.

Основні положення та висновки дослідження, що сформульовані в дисертації, апробовані на 5 міжнародних і всеукраїнських конференціях.

7. Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.

Даючи загалом високу оцінку дисертаційного дослідження М. В. Салія, слід відзначити ряд дискусійних положень та зауважень:

1. Важливою складовою дослідження розселення населення є визначення топографічних типів поселень та їхніх планувальних структур, які зумовлені природними умовами території. Їх доцільно винести у зміст роботи. Тому назву підрозділу 2.1.3 дисертаційної роботи доцільно було розширити і сформулювати наступним чином: «Природні умови, як чинник розселення населення регіону дослідження. *Топографічні типи і планувальні структури населених пунктів*».

2. Топографічні типи і планувальні структури поселень Тернопільської області розглянуті двічі – у пунктах 2.1.2 і 2.1.3. Логічніше даний аналіз здійснювати у пункті 2.1.3.

3. Доцільно було визначити функціональні типи всіх населених пунктів Тернопільської області (пункт 2.2.6). Для характеристики систем розселення це важливо.

4. Виходячи з назви дисертації, важливо було би розглянути вплив зміни адміністративних функцій центрів систем розселення на їхній соціально-економічний розвиток: 1) зростання зони впливу районних центрів за новим адміністративно-територіальним поділом (м. Чортків, м. Кременець), 2) втрата частини зони впливу колишніми центрами адміністративних районів (14 колишній райцентрів), 3) зростання зон вплив новими центрами територіальних громад (38 центрів).

5. При розгляді та аналізі наукового доробку дослідників з питання «Система розселення, як суспільно-географічна категорія» (підрозділ 1.1) здобувач наукового ступеня наводить посилання на праці й авторів, які

відсутні у списку використаних джерел. Наприклад, Ульянов, 1957 (на с. 29), Е. Ю. Колбовський, 2008 (с. 27), М. Й. Рутинський, 2008 (с. 32).

Зустрічається не відповідність у прізвищі автора: на с. 27 зроблено посилання на (Ю. Ю. Стебельська, 2014), а у списку використаних джерел – під № 179 – Стеблецка, Ю. Ю. (2014).

6. У дисертаційній роботі зустрічаються технічні помилки (наприклад, на с. 25 – «робота містить ... 67 рисунків (з них 41 картосхема та 36 діаграм»), або на с. 95 – «кількість сіл ... зменшилася ... з 92 до 73 і до 92 сіл»), граматичні й стилістичні огріхи (на с. 32, 33 та ін.).

8. Відсутність порушень академічної доброчесності.

Дисертаційна робота – самостійна наукова праця автора. Висновки, рекомендації та пропозиції, що характеризуються науковою новизною, одержані здобувачем особисто. На використані праці інших дослідників вказані посилання. При аналізі дисертаційної роботи порушень академічної доброчесності не виявлено.

9. Загальний висновок.

Дисертаційна робота М. В. Салія є самостійною та завершеною науковою працею, висвітлені теоретичні та практичні результати характеризуються логічністю побудови та актуальністю, вирішують конкретне наукове завдання і складають значний внесок для розвитку географічної науки.

За актуальністю теми, обсягом виконаних досліджень, новизною і науковою цінністю отриманих результатів дисертація «Сучасні трансформаційні процеси Тернопільської обласної системи розселення та їх вплив на просторовий розвиток» відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України

№ 44 від 12.01.2022 р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 341 від 21.03.2022 р., № 502 від 19.05.2023 р., № 507 від 03.05.2024 р.), а також «Вимогам до оформлення дисертацій» затверджених Наказом Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р. (зі змінами внесеними Наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019 р.).

Вважаю, що Салій Михайло Васильович заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 106 - Географія, галузі знань 10 - Природничі науки.

Рецензент: доктор географічних наук,
професор, професор кафедри географії України
та регіоналістики Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича
21.05.2025 р.

В. О. Джаман

